

- Т. 1. – С. 3-8.
2. Музика А.А., Горох О.П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів: Монографія. – Хмельницький, 2010.
 3. Звіт про злочинність за 2010 рік: Затв. Наказом МВС України від 27.07. 2010 р. № 332 за погодженням з Держкомстатом.
 4. Звіт про злочинність за 2011 рік: Затв. Наказом МВС України від 27.07. 2010 р. № 332 за погодженням з Держкомстатом.
 5. Наден О.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. – Х., 2003.
 6. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. – К., 1998.
 7. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України: Навч. посіб. – Запоріжжя, 2010.
 8. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР // ВВР. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
 9. Ступник Я.В. Механізм протидії наркозлочинності: криминологічні асади: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2011.
 10. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – К., 2004.
 11. Скрипніков А.М., Напреєнко О.К., Сонник Г.Т. Наркологія: Навч. посібник. – Тернопіль, 2008.
 12. Баулін Ю.В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 626-633.
 13. Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги зі спеціальності «наркологія» [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21.09.2009 № 681. – Режим доступу: www.moz.gov.ua
 14. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції / Упоряд. Н.О. Гуторова, О.О. Житний. – Х., 2012.
 15. Ковітіді О.Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України: Навч. посіб. – Сімферополь, 2005.
 16. Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х., 2010.
 17. Аликперов Х. Новый УК: проблемы освобождения от уголовной ответственности // Законность. – 1999. – № 4. – С. 14.

Надійшла до редакції 22.05.2012

ШАБЛИСТА О.О., викладач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.452

ВИТОКИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Розглянуто сучасний стан кримінально-правової охорони державної таємниці крізь призму її історико-правового розвитку.

Ключові слова: інформація, державна таємниця, кримінальний закон, охорона державної таємниці.

Рассмотрено современное состояние уголовно-правовой охраны государственной тайны сквозь призму ее историко-правового развития.

Ключевые слова: информация, государственная тайна, криминальный закон, охрана государственной тайны.

The article is devoted to finding out of the modern state of criminal law guard of state secret through the prism of his historical law development.

Keywords: information, state secret, penal law, guard of state secret.

Конституція України у ч. 1 ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Це положення Основного Закону зумовлює розробку та впровадження належних засобів охорони вказаних цінностей. Безумовно, всі ці засоби мають здійснюватися в межах правового поля. Враховуючи той факт, що ХХІ ст. оголошено ерою інформаційного суспільства, на перший план висувається захист ін-

формаційної безпеки будь-якої держави, у тому числі й України. Найбільш дієвим засобом тут стає Кримінальний кодекс, норми якого в тому числі спрямовані на захист інформації, яку держава певним чином обмежує в обігу. Найбільше ступенів захисту має інформація, віднесена до державної таємниці.

Саме з'ясування сучасного стану кримінально-правової охорони державної таємниці крізь призму її історико-правового розвитку є метою цієї статті. На доцільність такого дослідження вказують і визначні вчені сучасності. Так, зокрема, М.І. Панов та Н.О. Гуторова, дослідивши методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права, вказують на необхідність використання історико-правового методу, який дає можливість показати генезис проблем кримінальної відповідальності за окремі види злочинів на базі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування, виявити тенденції розвитку законодавства, простежити його взаємозв'язок із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права. Це, у свою чергу, дає можливість окреслити шляхи вдосконалення чинного кримінального законодавства на сучасному етапі [1, с. 303].

У зв'язку із цим слід зазначити, що в різні часи питання відповідальності за посягання на державну таємницю розглядали такі вчені, як С.М. Алфьоров, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Н.О. Гуторова, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.Д. Дурманов, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, Т.П. Мінка, В.Д. Меньшагін, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, П.Л. Фріс, С.С. Яценко та ін.

Історико-правовий аналіз розвитку вітчизняного кримінального права показує, що поняття «державна таємниця» на різних етапах становлення нашої держави було або відсутнє взагалі, або мало неконкретний, розпливчатий характер.

Так, в Розділі IV «Про державну зраду» Кримінального уложення 1903 р. (ст. 111) передбачалася відповідальність за публікацію або повідомлення уряду або агенту іноземної держави, яка не перебуває у стані війни з Росією, плану, малюнка, документа, копії з них або відомостей, які свідомо мусили, з погляду зовнішньої безпеки Росії, зберігатися в таємниці від іноземної держави [2].

З диспозиції наведеної статті було дуже складно визначити, які саме плани, малюнки, документи мають важливе державне значення, що ускладнювало застосування цієї норми. Разом з тим, це є чи не перша згадка саме про кримінально-правову охорону державної таємниці, що підкреслювало її значення.

Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. також не містив визначення державної таємниці і не передбачав самостійної норми про відповідальність за її розголошення.

Як зазначає В.А. Мазуров, на той час нагальною потребою було ухвалення нормативного акта, що розкривав би поняття державної таємниці. В ухвалі ЦВК РНК від 14 серпня 1925 р. «Про шпигунство, а також про збирання і передачу економічних відомостей, що не підлягають оголошенню» вперше вказувалося, що державною таємницею, яка спеціально охороняється, вважаються відомості, наведені в особливому переліку, затвердженому РНК СРСР 27 квітня 1927 р. У цьому ж році було ухвалено Положення про військові злочини, ст. 25 якого передбачала відповідальність військовослужбовців за розголошення державної, військової таємниці, розголошення військових відомостей, що не підлягають оголошенню, але які не є державною таємницею, що спеціально охороняється. Вказане положення знайшло своє віддзеркалення у КК РРФСР 1926 р. Відповідальність за розголошення військової таємниці або втрату документів, що містять військову таємницю, передбачалася й у ст. 259 КК РРФСР 1960 р. [3, с. 43].

У науковій літературі зустрічаються різні визначення державної таємниці. Так, М.Д. Дурманов розглядає державну таємницю як важливі для радянської держави відомості, які на користь країни мають бути відомими тільки строго певному колу осіб [4, с. 3].

Дане поняття, на наш погляд, сформульоване дуже широко, не конкретизоване, у ньому не розкривається, які саме відомості складають державну таємницю. У поняття «важливі» можна включити найрізноманітніші відомості, що реально могли створювати передумови для судових помилок, а також можливість усунення неугодних правлячому режиму осіб притягненням їх до кримінальної відповідальності за зраду Батьківщині, шпигунство. Разом з тим воно свідчило про достатньо високий тогочасний розвиток кримінально-правової науки.

На думку Л.В. Савельєва, військову і державну таємницю складають всі відомості, які можуть дати ворогові уявлення про потужність озброєних сил, економічний і політичний стан держави [5, с. 58].

В поняття державної таємниці Х.М. Ахметшин включає дані військового й економічного характеру, відомості про відкриття, винаходи і пристрої або іншого роду відомості, які за своїм змістом можуть бути використані на шкоду інтересам зовнішньої безпеки й обороноздатності держави і зазначаються у спеціальному переліку [6, с. 16].

М.М. Іванов вважає, що державну таємницю складають передбачені в спеціальних переліках конкретні відомості різного характеру, що особливо охороняються і мають важливе значення для оборонних та інших державних інтересів і перехід яких в розпорядження іноземної держави може заподіяти шкоду цим інтересам [7, с. 101].

Як бачимо, правове визначення державної таємниці, сформульоване ученими-юристами в 1940-60-х рр., має деякі особливості.

По-перше, відомості, що мали важливе державне значення і витік яких міг спричинити шкоду державним інтересам, або підрозділялися на військову і державну таємницю, або ж відомості військового характеру, що входили в поняття «державна таємниця», висувалися на перше місце за своєю значущістю. Це положення, на нашу думку, пояснюється, перш за все, загальнополітичним становищем нашої держави в той період часу – протистоянням двох систем, соціалізму і капіталізму, Великою Вітчизняною війною, пануванням ідеології, одним з пріоритетних напрямів якої було прагнення до перемоги соціалізму в усіх країнах світу, тощо.

По-друге, вказані визначення є недостатньо повними, не розкривають зміст державної таємниці, не конкретизовані. Вживаються такі характеристики відомостей, як «важливі для держави», що «мають важливе значення».

Закон України «Про інформацію» 1992 р. у ч. 1 ст. 20 визначає, що за порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. У ч. 1 ст. 21 цього ж Закону вказано, що інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація [8].

Закон України «Про державну таємницю» 1994 р. визначає державну таємницю як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [9].

У цьому ж нормативно-правовому акті в останній частині ст. 8 вказано, що забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення. Зокрема, не належить до державної таємниці інформація:

- про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про факти порушень прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб;
- інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути засекречена.

Зі змісту наведених законів можна дійти висновку, що жодна з охоронюваних кримінальним законом видів таємниці (приватного життя, комерційна тощо) не має такого детального, конкретизованого переліку нормативно-правових документів, спрямованих, перш за все, на захист секретів. Це пояснюється високим ступенем суспільної небезпеки, можливістю завдання шкоди національній безпеці країни у разі витоку державних секретів, а також необхідністю чіткої правової регламентації діяльності правоохоронних і судових органів із захисту державної таємниці.

Аналіз кримінального законодавства щодо охорони державної і службової таємниці дозволяє виділити дві групи відповідних злочинних посягань.

До злочинів, що посягають на державну таємницю, належать діяння, передбачені ст. 111 КК

(«Державна зрада»), ст. 114 КК («Шпигунство»), ст. 328 КК («Розголошення державної таємниці»), ст. 329 КК («Втрата документів, що містять державну таємницю»), ст. 422 КК («Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості»); до діянь, що посягають на службову таємницю, – склади злочинів, передбачені ст. 381 КК («Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист»), ст. 387 КК («Розголошення даних досудового слідства або дізнання»).

Згідно з даними Державної судової адміністрації України, протягом 2005-2011 рр. судами різних рівнів за порушення наведених кримінально-правових заборон засуджено 23 особи. Вважаємо, що такі цифри не можуть бути яскравим відзеркаленням належної кримінально-правової охорони державної таємниці, оскільки для розкриття змісту відповідних статей КК України потрібно звертатися до інших нормативно-правових актів. Більш того, враховуючи той факт, що за розголошення відомостей, що містять державну таємницю, відповідає як суб'єкт такого порушення, так і його керівник, то значна частина відповідних злочинних посягань є латентними. Тут вступає у дію дисциплінарне провадження, проте є відомими і факти притягнення до кримінальної відповідальності.

Так, зокрема, 24.07.07 К., завідувачий сектором взаємодії з правоохоронними органами, оборонної та мобілізаційної роботи Генічеської районної державної адміністрації в Херсонській області, отримав у Генічеському районному військовому комісаріаті на зберігання документ, що має гриф секретності «таємно», а саме оперативно-тактичне завдання на спільне штабне тренування з територіальної оборони із зоною ТрО № 20 від 12.07.07. У своєму робочому кабінеті К., 01.08.07, у зв'язку з проведенням спільного штабного тренування з територіальної оборони, достовірно знаючи, що начальник відділу дільничних інспекторів міліції РВ УМВС України в Херсонській області підполковник міліції М. не має допуску до роботи з секретними документами, надав йому вищевказаний документ для ознайомлення. В результаті цього, не маючи на те спеціального допуску, М. ознайомився з відомостями, які містилися у згаданому документі з грифом секретності «таємно» [10].

Отже, враховуючи особливий, специфічний характер змісту відомостей, віднесених до державної таємниці, й оцінюючи потенційну шкоду від їх втрати і масштаби можливих збитків, в подібних прецедентах, коли за службовим обов'язком певного суб'єкта змістом конфіденційної інформації виступають відомості, віднесені до державної таємниці, питання про відповідальність цього суб'єкта за їх розголошення має вирішуватися в аспектах кримінальної відповідальності за розголошення саме державних секретів, а не дисциплінарних або інших заходів.

Забезпечення конфіденційності державної таємниці і службової таємниці потребує повнішого правового опрацювання з погляду як кримінального права, так й інших галузей права, забезпечення ефективнішої реалізації встановлених законодавством заходів, що забезпечують охорону цієї інформації.

Список використаної літератури:

1. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуророва // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009. – № 100. – С. 291-304.
2. Уголовное Уложение, Высочайше утверждённое 22 марта 1903 г. – СПб., 1903.
3. Мазуров В. А. Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита : учебное пособие / под научн. рук. д-ра юрид. наук, проф. С. В. Землюкова. – М., 2003.
4. Дурманов Н. Д. Государственная и военная тайна / Н. Д. Дурманов ; Ин-т права АН СССР. – М., 1942.
5. Савельев Л. Бдительность – наше оружие. – Изд. 2-е, перераб. – М., 1952.
6. Ахметшин Х. М. Уголовная ответственность военнослужащих за разглашение государственной и военной тайны по советскому уголовному праву : автореф. дисс. – М., 1952. – С. 16.
7. Ответственность за государственные преступления / авт. кол. Д. И. Богатиков, И. А. Бушев, Н. М. Иванов и др. ; под ред. В. И. Курляндского, М. П. Карпушина. – М., 1965. – Часть 2. Иные государственные преступления.
8. Про інформацію : Закон України // ВВР України. – 1992. – № 48. – Ст. 650 (з наступними змінами та доповненнями).
9. Про державну таємницю : Закон України // ВВР України. – 1994. – № 16. – Ст. 93 (з наступними змінами та доповненнями).
10. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1700732>.

Надійшла до редакції 20.06.2012

